

מלמעלה עד למטה

על איזה 'ברכה' מדובר בפרשת ראה? מה ההבדל בין עבודת ה' בחורף ובקיץ? ומדוע יש לחודש אלול שני ימי ראש חודש?

(שיחת ש"פ ראה תנש"א, סעיפים א, ג)

מברכים אלול

פרשת השבוע היא אמנם 'ראה', אך בנוסף לכך, מסמלת השבת את המעבר אל אוירת חודש אלול. מעבר המתרחש באופן קבוע בשבת זו, כדברי הרבי:

פרשת ראה קורין לעולם בזמן השייך לחודש אלול: ברוב השנים – בשבת מברכים חודש אלול (שבו נמשכת ברכה על וכל ימי עניני חודש אלול), ובכמה שנים – כבשנה זו – ב(יום א' ד) ראש חודש אלול (שכולל כל הימים והענינים דחודש אלול).

כלומר, ברוב השנים פרשת ראה נקראת בשבת מברכים אלול. שבת שמברכת ומשפיעה על כל החודש. בשאר השנים היא נקראת בראש חודש אלול עצמו, שגם הוא מהווה 'ראש' שכולל בתוכו כוחות לשאר ימי החודש. איך שלא יהיה, לפרשת ראה יש קשר הדוק ומובהק לחודש אלול, ואת השבת מלווה ניהוח חדש של ימי התשובה המנשבים באוויר.

כך מתאר הרבי הרי"צ את האווירה המיוחדת ששררה בשבת פרשת ראה, שבת מברכים אלול, בעיררה ליובאוויטש:

בשבת מברכים אלול בליובאוויטש, למרות שהיתה עדיין יום קייצי בהיר – השתנתה כבר האווירה. החל כבר להיות מורגש ריחו של אלול, החלה כבר לנשוב רוח של תשובה. כל יהודי נעשה מתון יותר, עסוק יותר במחשבותיו, והוחל לשכוח את כל דברי החולין...

מאמרי החסידות של שבת מברכים אלול, עם הפתיחה הרגילה 'אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול' או 'השמים כסאי' או 'ראה אנכי נותן לפניכם היום' – היו כבר רוויים ברוח של אלול.

בולטת העובדה שהרבי הרי"צ מתייחס באותה נשימה למאמרי 'אני לדודי ודודי לי' לצד 'ראה אנכי נותן לפניכם היום'. הסיבה לכך היא שבספר 'ליקוטי תורה' נכללו מאמרי החסידות העוסקים בעבודת חודש אלול, יחד עם המאמרים לפרשת ראה.

מתחילים מלמטה

אלא שהעיון בתוכן הפרשה, ובפרט בפתיחתה, מעלה ניגודים ברורים בין המסר של חודש אלול, לבין המסר העולה מהפרשה:

וצריך להבין הקשר והשייכות דפרשת ראה לחודש אלול (כידוע שזמני השנה שייכים להפרשיות בתורה שקורין בהם) – דלכאורה הם אדרבא ענינים הפכים זה-מזה:

ענינו של חודש אלול – "אני לדודי ודודי לי", ראשי-תיבות אלול – עבודת האדם מלמטה למעלה, (שהאדם מתעורר להתקרב להקב"ה), ועל-ידי-זה ולאחרי-זה נעשה "ודודי לי" (ההתגלות דהקב"ה להאדם).

ואילו בפרשת ראה – "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה" – מודגשת ההמשכה מלמעלה למטה (שהקב"ה נותן להאדם).

כלומר, המסר העיקרי של חודש אלול טמון בראשי התיבות שלו: 'אני לדודי ודודי לי', פסוק המדבר על הדרך להתקרב אל הקב"ה, שנקרא כאן בשם 'דודי' – אהובי. ההדרכה שהפסוק מעניק לנו היא, שההתקרבות מתרחשת בשני שלבים: הראשון הוא 'אני לדודי' – האדם נדרש לעשות את המאמץ מצידו, בכוחותיו שלו. רק לאחר מכן מגיע השלב השני 'ודודי לי', בו הקב"ה מחזיר כביכול לאדם תמורה למאמץ ומעניק לו כוחות עליונים ושפע רוחני.

תהליך זה נקרא בשם 'מלמטה למעלה': קודם כל האדם, שנמצא למטה, צריך לעשות את החלק התחתון שלו, ורק לאחר מכן הוא יכול להתקדם ולהגיע לדרגות עליונות, אותן אינו יכול להשיג בכוחותיו האישיים אלא במתנה 'מלמעלה'.

נסביר זאת יותר: האמת היא שגם החלק הראשון אינו יכול להיעשות בלי עזרה משמים, כי הרי גם 'הכוחות האישיים' הם משהו שקיבלנו מהקב"ה במתנה. אלא שבסופו של דבר הכוחות האישיים שלנו הם משהו מדוד ומוגבל. אין לנו יכולות אין סופיות. וזו בדיוק המשימה שלנו בשלב הראשוני - להתחיל מלמטה ולעשות את מה שביכולתנו במסגרת האפשרויות הטבעיות שניתנו לנו. אחרי שנמצא את השלב הזה, נזכה לקבל התגלות רוחנית שתעניק לנו כוחות עליונים יותר, ואז האפשרויות שלנו יוגדרו מחדש.

זו אם כן העבודה הנדרשת בחודש אלול: לא לצפות לקבלת כוחות-על שירימו אותנו לגבהים, אלא להשתמש בסך הכוחות השגרי שניתן לנו ולמצות אותם.

עבודה עצמאית

אך בניגוד מובהק למסר זה, פרשת ראה פותחת במסר שונה עד מאוד: משה מציג בפני בני ישראל את הזכות הגדולה שנפלה בחלקם, ואת האפשרות לזכות בברכת שמים כאשר ילכו בדרך התורה. אם נתבונן בדברים נבחין בכך שמשה אינו מתייחס לכך שעבודת ה' דורשת התמודדות ומאמץ. הוא לא 'לוקח בחשבון' את הקשיים ואת הניסיונות. הצגת הדברים היא כזו, כביכול יש כאן בסך הכל הזדמנות לזכות בברכה וחבל להפסיד זאת.

כדי להבין את השאלה בצורה מלאה, נרחיב מעט בפתיחתה של פרשת ראה: הפרשה נפתחת בשלושה פסוקים דרמטיים למדי, בהם מציג משה את שני הצדדים ביניהם נדרשים בני ישראל לבחור:

(כו) ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה.

(כז) את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלוקיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום.

(כח) והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלוקיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם.

על איזה ברכה וקללה מדובר כאן? רש"י, וכך גם רוב פרשני המקרא, מסבירים שזו הקדמה לציווי הבא מיד לאחר מכן, על קיום 'מעמד ברכות וקללות', כנאמר "והיה כי יביאך ה' אלוקיך את הארץ... ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל". לפי הסבר זה, מהווים פסוקים אלו הקדמה לנושא ספציפי: משה מקדים שכעת יפרט את סדר המעמד ואת הברכות והקללות אותם יערכו

בני ישראל עם כניסתם לארץ.

אך הרמב"ן רואה בשלושה פסוקים אלו נושא עצמאי, שאינו קשור לציווי על המעמד הספציפי בהר גריזים והר עיבל. הוא מסביר שפסוקים אלו הם אמירה כללית ויסודית, בה משקף משה בפני עם ישראל את שתי הדרכים שלפניהם, ואת התוצאות שכל דרך תגרום¹:

עדיין לא ציווה במברכים, אלא פירשו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה... שתבררו לכם מה מהן שתצוו.

גם בתורת החסידות, מתייחסים לפסוקים אלו כאמירה עקרונית ויסודית, שרלוונטית לכל הדורות. אדמו"ר הזקן מסביר², שהוספת המילה 'היום' בפסוק, נועדה לשמור על הרלוונטיות שלו בכל יום ויום. אלו דבריו: "הנה אמרו רז"ל, כל מקום שנאמר 'היום' הוא נצחי ולעולם, גם היום הזה". כלומר, פסוקים אלו מהווים אמירה אקטואלית בכל יום ויום מחדש, ומדגישים כי הקב"ה מעניק לנו את הכוחות והאפשרויות לבחור בדרך התורה ולזכות בברכה. בהתאם לכך, פרשת ראה עוסקת בנתינת התורה, המוגדרת כברכה מיוחדת שהקב"ה מעניק לעם ישראל. מן הדברים משתמע כי הברכה ניתנת כמתת-שמים באשראי פתוח, ללא כוכביות וללא מגבלות. אין שום התייחסות לדרך הארוכה שהאדם נדרש לעשות כדי להיות ראוי לכך. משמעות הדברים היא שיחד עם התורה מתקבלת גם ברכה מיוחדת, המעניקה לאדם את הכוחות לקיים את המצוות ללא מאמץ.

מסר זה מהווה סתירה מובהקת לעיתוי של קריאת הפרשה:

ישנן בהחלט תקופות בשנה, בהן מתקבלים כוחות רוחניים במתנה וללא מאמץ. בזמנים מיוחדים, מתקיימת 'חלוקה' של שפע רוחני המסייע להמשך עבודת ה'. כך לדוגמא, השבתות והחגים הם מועדים של גילויים עליונים, הניתנים מלמעלה ללא התניה.

אבל חודש אלול אינו אחד ממועדים אלו. זהו חודש של עבודה עצמאית, בו כל אחד נדרש למצות את הכוחות האישיים שלו, כהכנה לקראת השנה החדשה. עכשיו זה לא הזמן 'לבנות' על מתנות וגילויים עליונים שיקלו עלינו את העבודה. עכשיו צריך לעמול ולהתאמץ, להתייגע ולהזיע.

בהקשר זה מן הראוי לציין לפתגם המובא בספר 'היום יום'³ לפיו אדם שעובד את ה' באופן 'פנימי', אינו מבקש לברוח ממאמץ, כיוון שהיגיעה בעבודה היא חלק בלתי נפרד מרצון ה':

1 סימוכין לשיטה זו ניתן למצוא בכך ששלושת הפסוקים נחשבים 'פרשה' עצמאית ונפרדת. וכן מכך שהציווי על סדרו המלא של המעמד מופיע מאוחר יותר, בפרשת כי תבוא.

2 לקוטי תורה פרשת ראה ע' יח.

3 כד תמוז.

מפתגמי הצמח צדק: "פנימי" הוא - שבקשת ברכה מהרבי להצלחה בעבודה היא בבחינת "אל ישעו בדברי הבל", והרצוי הוא ש"תכבד העבודה על האנשים".

הרבי הצמח צדק מדגיש, כי החסידות אינה רואה בעין יפה את השאיפה לקבל 'ברכה' ובאמצעותה לזכות לעבוד את ה' ללא מאמץ. התנהגות כזו מבטאת שיחסו של האדם לעבודת ה' היא 'חיצונית'.

אמנם גם בחודש זה יש התגלות של 'המלך בשדה', אבל זו אינה 'ברכה'. התגלותו של המלך אינה חוסכת לנו עבודה. היא נועדה להעניק לנו מוטיבציה למאמץ, אבל העבודה עצמה נשארת שלנו.

לעומת כל זאת פרשת השבוע עוסקת ב'ברכה' וגילוי עליון שנועד לחסוך לנו מאמץ⁴. והשאלה המתעוררת היא אם כן, מה הקשר בין הפרשה לבין השבת בו היא נקראת?

קיץ וחורף

התשובה היא שאמנם באופן עקרוני, העבודה של חודש אלול היא 'מלמטה למעלה', אבל במבט רחב יותר - יש בחודש אלול גם מקום מרכזי לעבודה שהיא 'מלמעלה למטה'⁵.

כדי להבין זאת עלינו להקדים שבאופן כללי, יש הבדל מהותי בין עבודת ה' בחודשי החורף לבין עבודת ה' בחודשי הקיץ:

אור השמש מסמל את ההתגלות האלוקית, כנאמר 'שמש ומגן ה' אלוקים'; בחודשי החורף, השמש אינה מתגלה בשיא תוקפה. לכל לראש היום החורפי קצר יותר, כך ששעות הפעילות של השמש מצומצמות יחסית. בנוסף, לאורך החורף השמש מכוסה לא אחת מאחורי ענן וערפל. כתוצאה מכך, מזג האוויר החורפי הוא קר וקפוא.

בהתאם לכך, שוררת בחודשים אלו גם עלטה רוחנית: לאורך החורף קשה יותר להרגיש את הגילויים הרוחניים. החום והבערה של הקדושה אינם פועלים כראוי. עבודת ה' בחודשים אלו דורשת מהאדם מאמץ ויגיעה אישיים והתמודדות עם חושך והסתור. זו עבודה של 'מלמטה למעלה'.

לעומת זאת בחודשי הקיץ, השמש מאירה בכל כוחה. שעות היום ארוכות עד מאוד. שום דבר לא מסתיר על אור השמש ומזג האוויר חם ולוהט.

וכך גם ברוחניות: בחודשי הקיץ האור האלוקי מאיר בעוצמה גדולה יותר ומעניק כוחות עליונים ללא הסתר. בחודשים אלו ניתנת האפשרות לעבוד את ה' בקלות יחסית, תוך השענות על הכוחות המתקבלים מלמעלה. זו עבודה של 'מלמעלה למטה'.

4 ראה בהערת הרבי 24.

5 בשיחה מסביר הרבי את הדברים בשתי דרכים, וכאן הבאנו את ההסבר הראשון בלבד.

חודש אלול אמנם שייך רשמית לחודשי הקיץ, אבל חז"ל מצביעים על כך שהחל מיום ט"ו באב כוחו של השמש נחלש, ובמקביל הימים מתחילים להתקצר. בנוסף, חודש אלול מהווה הכנה לחודש תשרי. ולכן עיקר העבודה של חודש אלול היא העבודה 'מלמטה למעלה', כדי להכין אותנו לקראת השנה החדשה, בה תידרש מאיתנו עבודה בסגנון זה.

אלא שחודש אלול אינו רק חודש של 'הכנה' עתידית, אלא גם 'חודש החשבון', בו אנו מסכמים את השנה החולפת. ומבחינה זו, יש בחודש אלול גם מקום לעבודה 'קייצית' שהיא מלמעלה למטה.

נקרא את הדברים בלשונו של הרבי:

כיון שחודש אלול כולל העבודה דכל השנה כולה (הן החשבון-צדק (והתיקון ושלמות) דהשנה החולפת והן ההכנה לשנה הבאה) שיש בה שני אופני העבודה דמלמטה למעלה (בחדשי החורף שהתחלתם מתשרי ...) ומלמעלה למטה (בחדשי הקיץ שהתחלתם מניסן ...), נכללים שניהם בחודש אלול עצמו: "אני לדודי" - מלמטה למעלה, "ודודי לי" - מלמעלה למטה.

כלומר, בחודש אלול אנו נדרשים לערוך חשבון ולהשלים את החסר במהלך השנה החולפת. כל השלמה נעשית בהתאמה לתקופה הרלוונטית: כאשר אנו מתקנים ומשלימים את חודשי החורף, נדרשת עבודה מלמטה למעלה. אבל כאשר אנו מתקנים ומשלימים את חודשי הקיץ, נדרשת עבודה הפוכה - מלמעלה למטה.

חלוקת עבודה

חלוקת העבודה של חודש אלול, רמוזה בצורה מעניינת ביום ראש חודש:

ראש חודש, כשמו כן הוא - ה'ראש' של החודש. זהו יום המרכז בתוכו את כל התוכן של המשך החודש. ובכן, בחודש אלול יש שני ימים של ראש חודש. לשם מה יש צורך ביומיים? זהו ביטוי לכך שבחודש זה ישנם שני תחומי עבודה, שלכל אחד הוקדש 'ראש' נפרד:

היום הראשון של ראש חודש אלול, הוא הרי ל' מנחם-אב. זהו יום שעדיין נטוע בחודש מנחם אב הקייצי שקודם לאלול. יום זה מרכז את העבודה בסגנון קייצי - מלמעלה למטה. לעומתו היום השני של ראש חודש הוא א' אלול, המבטא את עבודת חודש אלול עצמו. יום זה מרכז את העבודה בסגנון חורפי - מלמטה למעלה:

ויש לומר, ששני עניינים אלה מרומזים בשני הימים דראש-חודש אלול (שהוא מהחדשים שראש-חודש שלהם הוא לעולם ב' ימים) -

בעובדין דחול, לבררם ולזככם ולהעלותם לקדושה).

עכשיו כל הפאזל מסתדר בצורה מושלמת:

את פרשת ראה לא קוראים בחודש אלול עצמו, אלא באחת משתי האפשרויות: או בשבת מברכים אלול, או ביום הראשון של ראש חודש אלול. בכל מצב, קריאת הפרשה מתרחשת עדיין במסגרת חודש מנחם-אב הקייצי, שסגנון עבודת ה' בו היא עדיין 'מלמעלה למטה'.

ועל-פי-זה אפשר לבאר הקשר והשייכות דפרשת ראה לשבת (מברכים או בשבת) ראש-חודש אלול – דכיון ששבת (מברכים) חודש אלול הוא לעולם בחודש מנחם-אב, ושבת) ראש-חודש אלול הוא לעולם יום ראשון דראש-חודש שהוא יום השלושים דחודש מנחם אב, מודגש בו יותר (החשבון של) אופן העבודה דמלמעלה למטה, ולכן קורין בו "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה".

לאור זאת ברור שקריאת הפרשה אינה מהווה סתירה לתוכן של חודש אלול: אמנם העבודה המרכזית של חודש אלול היא העבודה מלמעלה, בכוחות אישיים וללא השענות על 'ברכות' עליונות. אבל במקביל, כחלק מהסיכום וההשלמה של חודשי הקיץ, יש צורך גם בעבודה בסגנון של 'מלמעלה למטה'. עבודה זו רמוזה ביום הראשון של ראש חודש אלול, השייך עדיין לחודש מנחם אב. ולכן מתאים מאוד לקרוא ביום זה את פרשת 'ראה' העוסקת בברכה הניתנת מלמעלה ונותנת לנו את הכוחות לעבוד את ה'.

שיום ראשון דראש-חודש הוא יום השלושים דחודש מנחם-אב, ששייך לסדר העבודה דחדשי הקיץ (שהתחלתם בניסן), באופן דמלמעלה למטה ("דודי לי"),

ויום שני דראש-חודש הוא יום הראשון דחודש אלול, שבו מתחילה ההכנה לסדר העבודה דחדשי החורף (שהתחלתם בתשרי), באופן דמלמעלה למטה ("אני לדודי").

הרבי מוסיף שחלוקה זו בולטת יותר בשנת אמירת השיחה - תנש"א:

בשנה זו, היום הראשון של ראש חודש חל בשבת, והיום השני חל ביום ראשון. יום שבת תואם בהחלט לעבודת ה' 'מלמעלה למטה' - זהו יום של התנתקות מהעולם הגשמי ודבקות בקב"ה. ואילו יום ראשון תואם בדיוק לעבודת ה' 'מלמעלה למטה' - זה היום בו חוזרים אל העולם ומתחילים מחדש לרומם אותו:

ומודגש יותר בקביעות שנה זו, שראש-חודש אלול חל ביום השבת וביום הראשון - שביום השבת (יום א' דראש-חודש, ל' מנחם-אב) העבודה היא באופן דמלמעלה למטה (שהתעסקות היא בענייני קדושה בלבד, תורה ותפלה, ועד שהקדושה חודרת גם בעניינים גשמיים, אכילה ושתייה, שעל ידם מקיימים מצוות עונג שבת);

וביום ראשון (יום ב' דראש-חודש, א' אלול) מתחילה העבודה דששת ימי המעשה באופן דמלמעלה למטה (שעיקר ההתעסקות היא